

МУЗИКОЛОГІЯ У ВЮРЦБУРЗЬКОМУ УНІВЕРСИТЕТІ

Від 1 травня 2005 року в німецькому місті Вюрцбурзі впродовж трьох місяців перебувало двоє стипендіатів Католицької академічної стипендії Німеччини (КААД) Уляна Граб та Наталя Сиротинська, викладачі Львівської музичної академії ім. М. Лисенка та співробітники Інституту літургії Українського Католицького Університету. У кожній учасниці цього наукового проекту був окремий напрямок роботи: У. Граб завершувала написання кандидатської дисертації на тему *Діяльність кафедри музикології Львівського університету (1912–1939) у контексті європейської академічної освіти*, а Н. Сиротинська опрацьовувала джерельні матеріали та наукову літературу, розробляючи нову наукову тему — *Візантійський контекст української церковної монодії*. Науковим консультантом обох стипендіаток був д-р проф. Крістіян Ганнік, директор Інституту славістики Вюрцбурзького університету, а адміністративним розпорядником — д-р Дітер Гец. Успішній роботі сприяла можливість працювати з багатими бібліотечними фондами трьох бібліотек: Інституту славістики, Інституту Східних Церков, а також бібліотеки кафедри музикології Вюрцбурзького університету.

Важливу роль в осмисленні досліджуваних матеріалів відігравали постійні зустрічі з провідними німецькими науковцями. Особливо пам'ятною стала тривала розмова з проф. Вольфгангом Остоффом, багатолітнім керівником кафедри музикології Вюрцбурзького університету, добрим знавцем музики Ренесансу, зокрема творчості К. Монтеверді, що було особливо цікавим для У. Граб, яка у Львівській музичній академії викладає курс давньої світової музики. До кола його наукових зацікавлень входить також творчість Л. Бетовена та європейська музика ХХ ст. (Пфітцнер, Фроммель, Стравінський, Шостакович).

Музикологічну освіту В. Остофф здобував під керівництвом свого батька, проф. Гельмута Остоффа, у Франкфуртському університеті (1947–1949), а також у Т. Георгіадіса в Гайдельберзькому університеті (від 1949 р.), де водночас вивчав філософію в Ганса Георга Гадамера. Цікаво зазначити, що проф. Гельмут Остофф був відомим музикологом, дослідником нідерландської та італійської поліфонічних шкіл доби Ренесансу та свого часу завідував кафедрою музикології Франкфуртського університету (від 1939 р.). Він був учнем Альбрехта Смаерса в Утрехтському університеті (Голландія) і продовжував напрямок його наукових зацікавлень, як і ще один учень голландського професора — наш знайний краянин Мирослав Антонович.

Під час зустрічі відбулася розмова про музикологічну освіту в університетах Німеччини та її сучасний стан. Особливо цікавим було питання, що стосувалося факторів бурхливого розвитку німецької музикології в XIX ст., що не лише забезпечило її високий науковий та освітній рівень, але й визначило напрямки розвитку основних музикологічних шкіл континенту, зокрема Центрально-Східної Європи. На думку проф. Остоффа, відповідь на це питання криється у внутрішній багатоскладовій структурі розуміння самого предмету музикології, яка сформувалася на основі нових методологічних засад наукового пізнання світу, у тому й світу музики, і тому зуміла ввійти в широке коло дисциплін університету. А це сталося завдяки реформаторським ідеям Гумбольта, основним методологічним принципом яких було формування в рамках університетської освіти так званого «космосу наук», де кожен окремий предмет був самодостатнім, але водночас тісно пов'язаним із розгорнутою мережею суміжних гуманітарних наук.

Професори Гельмут Остофф (зліва) і Крістіян Ганнік

У німецькій музикології одразу ж пріоритетним став джерелознавчий напрямок музично-історичних досліджень, що сприяло розквітові музичної палеографії та формуванню джерелознавства як самостійної галузі музичної науки. Мабуть, саме такий акцент і забезпечив поширення німецької практики в освітній системі Центрально-Східної Європи, оскільки саме глибоке занурення в джерела сприяло визначенню та розвитку інших національних музикологічних шкіл. Зазначимо, що ця традиція в Німеччині є неперервною, а проф. В. Остофф, наприклад, є співвидавцем наукового журналу *Archiv für Musikwissenschaft*.

Успішне оволодіння музикологією передбачало неодмінне вивчення суміжних гуманітарних наук: філософських, історичних та філоло-

гічних, і ця практика триває досі. Університети самі визначають додаткові спеціалізації або ж покладаються на вибір студента, зумовлений перспективою його майбутньої професії. Цікаво, що методика організації навчального процесу, розроблена німецькими університетами ще на початку XIX ст., виявилася настільки результативною, що залишається і в сучасній практиці.

Напрямок наукової діяльності кафедри музикології, як правило, визначається науковими зацікавленнями її керівника, що відповідно впливає також на тематику лекційних курсів. Окрім лекцій та семінарів, обов'язковим є практичне опанування цілого комплексу спеціальних музичних дисциплін, таких як контрапункт, гармонія, аналіз музичних форм, читка партитур, музична палеографія, що, зрозуміло, передбачає високий рівень музичної підготовки та володіння музичним інструментом. Це повністю руйнує стереотип трактування музикології в університеті як «книжної» дисципліни, відірваної від музичної практики. Тому не дивно, що правилом для кожного музиколога було самостійне ілюстрування лекцій, як, наприклад, це робить проф. Остофф.

Високий рівень музикологічної освіти в університеті забезпечується постійною практикою читання окремих курсів провідними спеціалістами з інших кафедр та університетів. Прикладом можуть слугувати спільні лекції проф. Ганніка та проф. Остоффа про творчість Ігора Стравінського, під час яких перший давав історико-культурну оцінку доби композитора, а другий аналізував музичні сторони його творчості, демонструючи при цьому досконале володіння інструментом.

У додатку подаємо статтю д-ра Дітера Геца про середньовічного поета й співака Вальтера фон Фогельвайде, життя якого було пов'язане з Вюрцбургом.

Уляна Граб, Наталя Сиротинська

Додаток

Дітер Гец

ВАЛЬТЕР ФОН ФОГЕЛЬВАЙДЕ: ЖИТТЯ І ТВОРЧІСТЬ

Німецька поезія пізнього Середньовіччя тісно пов'язана з тодішньою панівною династією Штауферів й охоплює період між 1150 і 1250 рр. Цей час називають першою великою вершиною німецької поезії тому, що, по-перше, тоді були написані твори, які й сьогодні мають світове значення, по-друге, провідні літературні жанри та стилі: епос, героїчний епос, лірика — розкривають перед нами широку панораму літературної творчості. Серед видатних імен цієї доби ім'я Вальтера фон

Фогельвайде займає почесне місце: він є найвидатнішим поетом і співцем, а його спадщина в загальному розвитку німецької поезії та пісні відіграла дуже значну роль.

З біографії Вальтера фон Фогельвайде знаємо мало: народився близько 1170 р. у баварсько-австрійському регіоні, може, десь коло міста Бобен, і помер близько 1230 р. Вважається, що його могила є у Вюрцбурзі, хоч щодо цього існують сумніви. Певною є одна дата — 1203 р.: зберігся запис про отримання Вальтером грошей за шкіряну спідницю; певним є також, що до віденського двору його ввів учитель та колега-поет Райнмар фон Гагенау, представник дуже поширеного тоді в аристократичних колах виду мистецтва, так званого *Minnesang*. *Minne* означає кохання чоловіка до жінки високого походження, тому міннезанг пропагує кохання як обожествлення жінки-ідеалу. Кохання, яке вимагає від чоловіка самозречення, дисципліни та відмови від земних почуттів. Ліричний опис такого кохання поступово набував усталених літературних форм. Вальтер фон Фогельвайде стане згодом значним поетичним суперником свого вчителя, майстра Райнмарунда, і зрештою перевершить його поетичною майстерністю та літературним хистом. У 1198 р. Вальтер покинув віденський двір, щоб кочувати як мандрівний поет від однієї місцевості до іншої. Ми зустрічаємо його на Ельбі та Райні, він подорожує з півночі Німеччини аж до Верхньої Італії, з Парижа до Угорщини. Це життя в постійних подорожах щораз більше посилювало Вальтерове бажання мати власний будинок і постійне місце проживання. Його бажання сповнив штауфенський кайзер Фрідріх II, який 1220 р. подарував йому будинок у Вюрцбурзі (звідси й припущення, що могила поета знаходиться в цьому місті). Цей подарунок Вальтер надзвичайно цінував, про що сам каже (вільний переклад): «Я маю свою власність, я маю її і тепер вже не мушу боятися холоду, ноги мої не мерзнуть!».

Від 1230 р. Вальтер фон Фогельвайде підтримує ідею суверенної кайзерівської держави й звинувачує папу та римську курію у втручанні у внутрішні справи імперії. На його творчості позначився також багатий особистий досвід: пережиті задрощі, необхідність захищатися від недоброзичливців, але при цьому Вальтер був досить самокритичним, відзначаючи, що «видихуване ним тхне». Наприкінці свого творчого шляху він виразно дав зрозуміти, що нікому й нічого не винен, що в ставленні до дійсності в нього не залишилося жодних ілюзій і перед лицем смерті він стоїть як вільна й незалежна людина, яка пройшла свій шлях не схилившись.

З літературно-історичного погляду заслуга Вальтера фон Фогельвайде полягає в двох речах: він переходить кордони міннезангу, надаючи *Mädchenliedern* (дівочим пісням) особистого почуття, включно з

еротичними почуттями до коханої жінки, і це все висловлено мовою, сповненою природної простоти й водночас високого мистецького духу. *Minne*, основана на строгих канонах жанру, перетворюється у Вальтера на велике особисте кохання. По-перше, він насмілюється звертатися до коханої жінки як до «всім серцем коханої пані», хоча такі мотиви були неприпустимими в офіційному міннезангу. По-друге, Вальтер опоетизував і підняв на високий змістовно-духовний щабель уживаний мандрівними співаками жанр, так званий *Spruch*. У Вальтера *Sprüche* містять прохання й дорікання, подяку та похвалу, досвід і життєву мудрість — отже, вони були маленькими баладами, що оспівували реальне життя. Вальтер перетворив *Sprüche* на політично-програмні висловлювання далекосяжного змісту. За мовним стилем це були твори високого мистецтва, чіткі своєю формою і змістом, які завдяки Вальтерові поширилися при імператорському дворі. У своїх *Sprüche* він закликає аристократичне лицарство до вірного служіння кайзерові й агітує взяти участь у запланованому хрестовому поході Фрідріха II.

Таким чином, Вальтера можна вважати першим політичним поетом Середньовіччя, незважаючи на те, що сам він не був політично активним. Вальтер фон Фогельвайде був добрим християнином, і саме у своїх *Sprüche* він пристрасно обстоював ідею, що правитель і держава мають Божий наказ стежити за порядком у світі, тимчасом як завданням Церкви та папи є проповідувати вчення Христа. Тому Вальтер фон Фогельвайде виступав проти претензій папи на владу над світом і розвивав ідеал «чистої» Церкви та закликав до єдності імперії. Коли папа 1227 р. відлучив Фрідріха II від Церкви й закликав до власного хрестового походу, Вальтер був сповнений глибокої тривоги, що імперія і Церква можуть виступити одна проти одної та поламати жадану для Бога рівновагу між кайзером і Папою Римським.

Після смерти Вальтера фон Фогельвайде ім'я поета високо поцінювали його літературні спадкоємці: зокрема, бамберзький письменник Гуго фон Трімберг писав близько 1300 р.: «Хто Вальтера фон Фогельвайде забуде, того можна просто пошкодувати».

Великою заслугою Вальтера було те, що він вивів міннезанг із застиглих норм у сферу особисто пережитого кохання, водночас не порушуючи високих норм порядності й самодисципліни. Цього ніхто не зумів досягнути після нього, тому й не дивно, що в останні роки життя він був майже в повному розпачі та з розчаруванням визнавав: «О, горе, придворна поезіє! Невже мусило дійти до того, що грубі звучання витісняють тебе зі Двору!»

Вальтер завжди залишався поетом у найкращому сенсі цього слова, а його поетична спадщина позначена тим, що в ній поєдналися особисті

почуття й пориви людини та водночас порушувалися актуальні політичні проблеми й завдання його доби.

У музичному сенсі творчість Вальтера фон Фогельвайде розвивалася в загальному річищі, характерному для мистецтва німецьких міннезінгерів, становлення якого відбулося на століття пізніше від мистецтва трубадурів. Для міннезангу народнопісенні джерела мали певне значення, однак міцнішим був зв'язок із духовною тематикою та церковною мелодичною традицією, оскільки міннезінгери прославляли кохання ідеальне, що межувало з культом Діви Марії. Вальтер фон Фогельвайде (про що свідчить та невелика кількість наспівів поета, яка збереглася) добре володів жанровими різновидами мистецтва міннезангу, йому до снаги були й прості пісні в народному дусі, і мужні пісні хрестоносців, і майстерні, мелодично розвинені любовно-ліричні твори.

Надгробок Вальтера фон Фогельвайде

Місцем останнього притулку Вальтера фон Фогельвайде вважається сад Вюрцбурзького собору *St. Kilianshaus*, а з його надгробком пов'язана поетична легенда. Вона розповідає, що поет, який пристрасно любив природу та співучих птахів, заповів, щоб на його надгробному камені було зроблено чотири заглиблення для пшеничних зерен і води для пташок. Сад, у якому поховано поета, оточений критими галереями, де було вирізьблено епітафію латинською мовою: «Ти, Вальтере, що був при житті житницею для птахів, квіткою красномовства, вустами Паллади, Ти помер. Тому, щоби Твоя чесність могла отримати небесний вінець, нехай всякий, що читає це, скаже: „Боже, будь милостивий до нього!“».